

Forskning – saklighetens magi

Om å forske kvalitativt med språket som redskap og begrensning

Arve Mathisen

Trykket i Steinerbladet nr. 3, 2018

Hvordan ville verden, det norske samfunnet eller våre liv sett ut dersom forskning ikke fantes? Forskningens betydning og virkning er så mektig at det nesten er umulig å forestille seg en tilværelse uten. For er det ikke et kjennetegn ved oss mennesker at vi spør, undersøker, lærer av våre erfaringer og blir glade og ivrige når vi oppdager noe nytt? Livet og kulturen er bygget på kunnskaper og erfaringer samlet og bearbeidet i tusener av år. En forskende prosess av utvikling og læring har først oss dit vi er nå, på godt og ondt. For forskningens historie er selvsagt ikke bare en fortelling om hvordan allting blir bedre. Forskingen har, i likhet med politikk og religion, også sine skyggesider. I dag er det klart at meningsfull forskning må være etisk og bærekraftig orientert.

Eksempler på kvalitativ forskning

Denne artikkelen skal i stor grad handle om kvalitativ forskning. Kvalitativ forskning undersøker folks erfaringer, deres opplevelser, tanker, følelser, hensikter og handlinger ved å snakke med dem eller observere hva de gjør. Den er interessert i enkeltmenneskers liv og har som mål å forstå våre erfaringer på stadig nye måter. Hvordan er det å være elev på steinerskolen og sitte år ut og år inn og lytte til fortellende lærere? Hva tenker og opplever lærere når de underviser ungdomsskoleelever i musikalsk samspill? Hvilke erfaringer har lærere med bruken av den svarte tavlen på steinerskolen, i en tid da tavlene ellers stort sett er byttet ut med ulike digitale varianter? Hvordan feirer de årstidene på steinerskoler i Kenya og Peru, lokalisert på den sørlige halvkule i multireligiøst miljø? Hva skjer egentlig rundt kjøkkenbordet i en Camphill-landsby for psykisk utviklingshemmede, og hvordan kan gode overganger fra skoletid til arbeidsliv skapes for unge med utviklingshemming?

Eksempelene over kommer fra Steinerhøyskolens masterstudenter de siste årene¹, og spørsmålene er besvart gjennom intervjuer, deltakelse og observasjon. I stedet for bruken av målinger og beregninger, som i kvantitativ forskning, er den kvalitative basert på samtaler, sansende oppmerksomhet og menneskelig nærvær. Samtalene spilles oftest inn elektronisk, og observasjonen skjer som regel med bruk av videokamera. Kvalitativ forskning benytter seg gjerne av digitale teknologier både i innsamling av 'data' og i analysen av dem. Men dens resultater blir ikke oversatt til tall, grafer eller andre matematiske størrelser. Resultatene av forskningen forblir i det reflekterende, beskrivende og tolkende språket. Svarene på spørsmålene ovenfor er bygget på informantenes fortellinger, tanker og hva de faktisk gjør; eksempelvis foran tavlen eller etter regntiden ved en av steinerskolene i Nairobi. Målet er å bidra med ny innsikt og nye perspektiver til forståelsen av fenomenene. Kvalitativ pedagogisk forskning vil fordype og utvide eksisterende kunnskaper om læring og undervisning på måter som er nyttige for lærere, foreldre, elever og studenter. Den søker kort fortalt å forstå for å forbedre.

¹ Et utvalg av masteroppgavene er publisert her:

<https://www.steinerhoyskolen.no/studietilbud/master/#more%20information>. Gå til RSUC Master Theses.

Tallenes magi

På mange måter har naturvitenskapens og statistikkens metoder kommet til å prege oppfattelsen av hva forskning er, hva den kan gjøre og hva som kjennetegner den. Objektivitet, etterprøvbarhet, årsakssammenhenger og bruken av ulike former for måling og beregning tilhører naturvitenskapens sentrale kjennetegn. Ved å kvantifisere, det vil si å gjøre innsamlede data om til tallverdier, er det mulig å avdekke årsaker og å forutsi hva som vil skje under bestemte betingelser. Galileo Galilei forestilte seg at naturens bok var skrevet i matematikkens språk. Og kanskje har han rett, for det er utvilsomt slik at kun ved å mestre naturlovenes matematikk, har teknologisk utnyttelse av naturens krefter og ressurser vært mulig.

Sett med et skjevt blikk, kan man spørre seg hvilke hemmeligheter som er forbudt med matematiseringen av verden. I middelalderen var folk opptatt av tallmagi og hellig geometri. Er nåtidens kalkulerende vitenskap et moderne uttrykk for noe som på sin måte er magisk og hellig? Det er ikke vanskelig å tenke på teknologien som et under, et under som i grunnen bygger på alt som blir mulig når verdens fenomener gjøres om til tall. Uanede ressurser og muligheter har kommet for dagen gjennom forskning basert på måling og kalkulasjon, for å si det svært enkelt.

Der tallene ikke strekker til

Men, å forske på fenomenenes kvantiteter har også sin kostnad. Den vitenskapelige termen for dette er *reduksjon*. Visse egenskaper eller kvaliteter forsvinner på veien når ting forstås som tall, når de reduseres til tall. Gjennom kvantitativ vitenskap kan verden manipuleres på godt og ondt. Men hverken tingenes egenverdi eller menneskenes opplevelser av dem kan erkjennes tilfredsstillende med kvantitative metoder. Er farger egentlig svingende elektromagnetiske bølger med bestemte bølgelengder, slik naturvitenskapen kan beskrive og forstå dem? Utvilsomt kan det sies og oppleves mye annet ved fargene enn deres bølgelengde; den grønne mosen i et skogholt, noens grønne øyne, bestemors grønne kinesiske porselenskopp. Er opplevelsen av grønt virkelighet eller innbilning, kan man spørre. Slik oppsto uenighet om hva som bør regnes som virkelig. Historisk sett ble de kalt positivister som avgrenset virkeligheten til hva en kvantifiserende vitenskap kunne finne ut. Naturlig nok førte dette til strid, til den såkalte positivismestriden.

Naturens kvaliteter og verdier

Tysklands store dikter, Johan Wolfgang von Goethe, var en av de første som reagerte kritisk på forskningens nesten enerådende interesse for det målbare. Gjennom mange års intenst studium av dyr, planter og farger lanserte Goethe for ca. 200 år siden en alternativ kvalitativ vitenskap. Han undersøkte blant annet hvordan fargene oppsto og hvordan de 'oppførte' seg under alle mulige forhold. Goethe er den dag i dag nesten alene om å ha utarbeidet en kvalitativ naturvitenskap, mens bruddet med positivismen innenfor humaniora har vært omfattende og preget store deler av den vitenskapsfilosofiske debatten i det 20. århundret. I fag som pedagogikk, psykologi, sosiologi, antropologi, medisin osv. er det nå en relativt bred enighet om at begge typene forskning, både den kvantitative og den kvalitative, gir mening og verdifulle resultater. Også Goethes metoder har i dag fått fornyet relevans blant annet fordi en kvalitativt forskende tilnærming til naturen kan komme opp med ideer om hvordan leve i respekt, undring og samforstand med en natur som lenge nok har vært under presset fra en ensidig kvantitativ vitenskap.

Språkets magi

Kvalitativ forskning har den styrke at den kan utdype, nyansere, beskrive og tolke hva folk erfarer. Innenfor medisin kan det være viktig å vite noe om hvordan det er å være pårørende til pasienter med ulike lidelser, eller hvordan det er å være syk. Slik kunnskap kan fås ved å intervju mennesker som er i en slik situasjon. Hva tenker de, hva føler de, hvilke råd kan de gi? Hva er vanskelig, hva gir trøst? Her vil ikke svarene kunne gis som tall, men som språk. Språkets styrke er dets rikdom, dets arsenal av uttrykksmuligheter. Subtile følelser, lengsler, sorg, glede, håp; alt dette kan uttrykkes på en kommuniserende måte gjennom språket. Men språket unndrar seg tallenes eksakthet. Erfaringer eller ideer uttrykt språklig vil måtte tolkes. Språkets magi er en annen enn tallenes. Her er magien knyttet til mangfoldet av formuleringer, til flerdimensjonalitet, metaforbruk og poetisk kraft. Beskrivelser kan være saklige, berørende, vakre, åpne, avslørende og helt på villspor, for å nevne noen muligheter.

Så her står forskningen med sine to retninger, den kvantitative og den kvalitative; enten basert på tall eller på språk. Hver av dem har sine styrker, og hver har sine svakheter. I stedet for å argumentere med at den ene er bedre enn den andre, er det i dag nokså stor enighet om at vi trenger begge, og at de egner seg til å finne ut ulike ting. Det kvantitative kan avdekke årsaker og predikere. Der hvor man er opptatt av bestemte effekter, for eksempel skolebarns testresultater, er kvantitative metoder på sin plass. PISA-undersøkelsene er eksempler på dette. Er forskningsinteressen derimot rettet mot enkeltmenneskers erfaringer, tanker og opplevelser, og hensikten er å komme frem til forståelse, mening eller verdier, ja da bør metoden være kvalitativ. Ofte kombineres begge typer i samme forskningsprosjekt. Som i livet ellers må verktøyene tilpasses til oppgaven. Du fanger ikke torsk med flue.

Et kjennetegn ved kvalitativ forskning er at forskeren selv har en mer sentral plass i forskningsarbeidet. Mens statistiske undersøkelser tilstreber objektivitet og distanse til de som utfører forskningen, anerkjenner oftest kvalitativ forskning verdien av det subjektive og inkluderer i større grad forskeren, hennes interesser og perspektiver. Ja, kvalitativ forskning inneholder ofte en reflekterende selvbeskrivelse fra forskeren. La oss si hun er lærer i gymnastikk, er svært opptatt av dette faget, og gjør en kvalitativ undersøkelse blant sine elever for å kunne forbedre undervisningen. Her mangler distanse og objektivitet, for denne læreren forsker nettopp ut fra sitt personlige ståsted og engasjement. Når leseren av forskningsrapporten slik får kjennskap til forskerens bakgrunn, kan dette tas med i leserens forståelse og fortolkning. Det subjektive blir en nøkkel til forståelse.

Forskning som dannelsesreise

Forskerens sentrale rolle i kvalitativ forskning handler i stor grad om at de spørsmålene forskningen søker svar på, oftest er formulert av forskeren selv. Lærere som bruker kvalitative metoder søker gjerne å finne ut noe om sine temaer for å kunne forbedre praksis. Det kan være et problem eller en utfordring som driver forskningsinteressen. For masterstudentene ved Steinerhøgskolen er dette svært ofte tilfellet. Når forskningsprosjektene er såpass personlige og knyttet til eget arbeid og egen skole, blir det å gjennomføre prosjektet for mange en utviklende læringsvei. Ikke bare finner forskeren ut interessante ting, finner svar på sine forskningsspørsmål. Selve forskningsjobben blir en dannelsesreise. Masterstudenter har mange ganger fortalt hvordan de har fått mer inspirasjon, mer begeistring, et dypere og kanskje forfrisket forhold til sitt tema når masteroppgaven er levert. En av forskningens frukter er å finne i en både menneskelig og faglig utvikling hos forskeren selv. Kvalitativ forskning finner ut og vekker opp. Kanskje er dette også et aspekt av forskningens magi?

Forskningslitteraturen spiller en stor rolle i så å si alle typer forskning. God forskning vil alltid høre til i et fellesskap der deling av resultater, ideer og metoder hører med. Først når forskning bygger på forskning, vil utvikling og fornyelse være mulig. Derfor forholder forskere seg til relevant faglitteratur og inkluderer denne som teori når resultatene publiseres. Dette skjer på ulike måter for kvalitative og kvantitative prosjekter. I forskning som bruker statistikk for å studere effekter, vil teorien oftest være liknende studier av liknende effekter. Litteraturen i kvantitativ forskning brukes derfor i stor grad til sammenlikning. Bekrefter eller motsier våre funn tidligere forskning? En lærer som benytter kvalitative metoder for å studere eksempelvis Steinerskolens fortellende undervisning, vil bruke en helt annen type teori-litteratur. Her kan filosofiske teorier være relevante; teorier som utdyper muntlighet, kommunikasjon, narrativitet og fortellekunst. Selvsagt har også rapporter fra relevante typer empirisk forskning sin plass, men bredden av teori er som regel større i kvalitativ forskning. Slik blir en intervjustudie om fortellende undervisning også en oppdagelsesreise inn i det store mangfoldet av faglitteratur på feltet. Gang på gang viser det seg at de teoretiske og filosofiske aspektene av kvalitativ forskning er svært inspirerende og byr på viktig læring for forskeren selv. God teori er identitetsdannende.

Hva med Rudolf Steiners arbeid?

Som avslutning vil jeg ta med et par refleksjoner om det Rudolf Steiner kalte åndsvitenskapelig forskning. Denne er utvilsomt kvalitativ i sin natur. Steiner fortalte ikke om bruk av tall eller statistiske metoder. Han beregnet ikke, men beskrev, forklarte og pekte på det han oppfattet som sammenhenger mellom fenomenene. Steiners intensjon var å bidra med en fordypet forståelse av mennesket og verden, blant annet som grunnlag for pedagogikken.

Det er riktignok flere problemer med Steiners bruk av betegnelsen forskning på eget verk. For det første var hans temaer i stor grad metafysiske eller oversanselige. Steiner hevdet å ha metafysiske erfaringer, at han kunne sanse det oversanselige. Siden så å si ingen andre har presentert forskningsresultater basert på liknende oversanselige erfaringer, blir Steiners arbeid enestående. Det vil si at verket ikke lett kan evalueres opp mot tilsvarende studier. Forskning blir til forskning i møte med annen forskning. Her stiller Steiners arbeider svakt.

For det andre mangler en gjennomgående metodisk beskrivelse fra Steiners hånd. God kvalitativ forskning kjennetegnes ved at forskeren redegjør for hvert skritt i prosessen. Det gjelder eksempelvis hvor, av hvem og hvordan en observasjon gjennomføres. Metode for analyse skal beskrives. Veien fra fenomen til forståelse bør være metodisk transparent. Denne transparensten mangler i stor grad hos Steiner. Rent metodisk brukte han meditasjon og andre former for mental skoloring som grunnlag for sitt arbeid, men i beskrivelsen av konkrete resultater kommer det sjelden tydelig frem hvilke erfaringer eller observasjoner som legges til grunn for de konklusjonene han presenterer. De enkelte metodiske skrittene er så å si aldri beskrevet i relasjon til konkrete funn. Også her det alvorlige mangler som gjør det vanskelig å bruke dagens forskningsbegrep på Steiners verk.

Det siste ordet

Når lærere ved Steinerskolene skal forholde seg til Steiners verk, bør det altså ikke være som forskningsresultater på linje med dagens kvalitative forskning. Men Steiners verk kan like fullt betraktes som en kilde til interessante ideer. Steiner skrev og foreleste om temaer som var aktuelle i hans samtid, og som i stor grad fortsatt er det. For eksempel kan hans ideer og praktiske forslag til pedagogikken studeres og relateres til hva andre har tenkt eller forsket seg frem til. Følgelig kan Steiners ideer tas inn som en del av det teoretiske materialet i kvalitativ forskning. Steiner kan med

andre ord utgjøre et fruktbart utgangspunkt for videre forskning. Og her er sirkelen sluttet for denne artikkelen. Kvalitativ forskning evner nettopp å inkludere praksis, forskerens egne interesser og relevant faglitteratur. Forståelsen av steinerpedagogikken og dens praksis kan altså fordypes og videreutvikles ved at Steiners ideer undersøkes og relateres til aktuell pedagogisk teori og forskning. Steiner får ikke det siste ordet, men hans ord kan likevel veie tungt.